BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING LISONIY VA MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SPEAKING DARSLARINING AHAMIYATI

Raximova Charosxon Baxromjon qizi
Fargona davlat universiteti tayanch doktoranti
ORCID ID: 0009-0001-3877-7152

Annotatsiya

Zamonaviy ta’lim tizimida ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi nafaqat nazariy bilimlar, balki samarali muloqot qilish va til vositalaridan amaliy foydalanish ko‘nikmalarini ham qamrab oladi. Shu nuqtai nazardan, speaking darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi speaking darslarining bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida lisoniy va muloqot kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyatini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda aralash metodologik yondashuvdan foydalanilib, 80 nafar pedagogika yo‘nalishi talabalari ishtirok etdi. Ma’lumotlar pre-test va post-test natijalari, kuzatuvlar, so‘rovnomalar hamda yarim tuzilgan intervyular yordamida yig‘ildi. Tadqiqot natijalari speaking faoliyatlari talabalarning nutq ravonligi, grammatik aniqligi, lug‘at boyligi va talaffuz ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirganligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: *speaking darslari, lisoniy kompetensiya, muloqot kompetensiyasi, kommunikativ yondashuv, og‘zaki nutq, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari, chet tilini o‘qitish.*

KIRISH

So‘nggi yillarda chet tillarini o‘qitish metodikasida kommunikativ yondashuvning ustuvor ahamiyat kasb etishi natijasida til o‘rganish jarayonida muloqotga asoslangan faoliyatlarga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Ayniqsa, ingliz tili o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida talabalarni nafaqat til qoidalarini bilishga, balki ulardan amaliy muloqotda samarali foydalanishga o‘rgatish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisi kasbiy faoliyatida asosiy vosita sifatida tildan foydalanadi. U dars jarayonida o‘quvchilar bilan muloqot qiladi, yangi bilimlarni tushuntiradi, savollarga javob beradi, muhokamalarni tashkil etadi va o‘quv faoliyatini boshqaradi. Shu sababli uning lisoniy kompetensiyasi bilan bir qatorda muloqot kompetensiyasi ham yetarli darajada shakllangan bo‘lishi zarur.

Lisoniy kompetensiya tilning fonetik, leksik va grammatik vositalarini bilish hamda ulardan to‘g‘ri foydalanish qobiliyatini ifodalasa, muloqot kompetensiyasi til birliklaridan turli kommunikativ vaziyatlarda maqsadga muvofiq foydalanish, suhbatni boshqarish, fikrni aniq ifodalash va suhbatdosh bilan samarali hamkorlik qilish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi.

Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishda speaking darslari alohida ahamiyatga ega. Speaking mashg‘ulotlari talabalarga nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, o‘z fikrlarini erkin bayon qilish va haqiqiy muloqot tajribasini orttirish imkonini beradi. Shunga qaramay, ayrim ta’lim muassasalarida speaking faoliyatlariga yetarli e’tibor qaratilmasligi natijasida talabalarda kommunikativ qiyinchiliklar kuzatilmoqda.

Shu sababli speaking darslarining bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rnini ilmiy jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot maqsadi

Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda speaking darslarining ahamiyatini aniqlash.

Tadqiqot savollari

1. Speaking darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy kompetensiyasiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?
2. Speaking mashg‘ulotlari muloqot kompetensiyasining rivojlanishiga qanday hissa qo‘shadi?
3. Qaysi speaking faoliyatlari lisoniy va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda eng samarali hisoblanadi?

ADABIYOTLAR TAHLILI

Til kompetensiyasining nazariy asoslari Chomskiyning lingvistik kompetensiya haqidagi qarashlariga borib taqaladi. U til egasining grammatika va til tizimi haqidagi bilimlarini kompetensiyaning asosi sifatida ko‘rsatgan. Keyinchalik Hayms kommunikativ kompetensiya nazariyasini ishlab chiqib, muvaffaqiyatli muloqot uchun til qoidalarini bilishning o‘zi yetarli emasligini, balki ularni ijtimoiy vaziyatlarda mos ravishda qo‘llash zarurligini ta’kidlagan.

Kanale va Sueyn kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalar yig‘indisi sifatida tavsiflaydi. Ushbu yondashuv speaking mashg‘ulotlarining til o‘rganishdagi muhim o‘rnini asoslab beradi.

Braunning fikricha, speaking til o‘rganishning eng murakkab ko‘nikmalaridan biri bo‘lib, u grammatik bilimlar, lug‘at boyligi, talaffuz va muloqot strategiyalarining uyg‘unlashuvini talab etadi. Thornbury speaking jarayonida ravonlik va aniqlikning muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi.

Richards kommunikativ til o‘qitish nazariyasida speaking faoliyatlarini haqiqiy kommunikativ vaziyatlarni yaratish vositasi sifatida baholaydi. Nation va Newton esa muntazam og‘zaki amaliyot talabalar nutqining ravonligi hamda kommunikativ ishonchini oshirishini qayd etadilar.

So‘nggi tadqiqotlar debatlar, munozaralar, rolli o‘yinlar va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar talabalarning til kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga muloqot strategiyalarini shakllantirishga ham xizmat qilishini ko‘rsatmoqda. Bunday faoliyatlar talabalarni faol ishtirok etishga undaydi va real kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi.

Shunga qaramay, speaking darslarining aynan bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy va muloqot kompetensiyalariga ta’sirini kompleks ravishda tahlil qiluvchi tadqiqotlar soni cheklangan. Mazkur tadqiqot ushbu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot dizayni

Tadqiqotda miqdoriy va sifat tahlil usullarini birlashtiruvchi aralash metodologik yondashuv qo‘llanildi.

Ishtirokchilar

Tadqiqotda pedagogika universitetining ingliz tili ta’limi yo‘nalishida tahsil olayotgan 80 nafar talaba ishtirok etdi. Ishtirokchilar 3 va 4-bosqich talabalari bo‘lib, speaking fanlarini o‘rganayotgan guruhlardan tanlab olindi.

Tadqiqot vositalari

Tadqiqot davomida quyidagi vositalardan foydalanildi:

- speaking bo‘yicha pre-test va post-test;
- kommunikativ vazifalar asosidagi baholash topshiriqlari;
- talabalar so‘rovnomalari;
- auditoriya kuzatuvlari;
- yarim tuzilgan intervyular.

Tadqiqot jarayoni

Tadqiqot 12 hafta davomida amalga oshirildi. Darslarda quyidagi speaking faoliyatlari qo‘llanildi:

- juftlik va guruh muhokamalari;
- debatlar;
- rolli o‘yinlar;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish topshiriqlari;
- prezentatsiyalar;
- intervyu va suhbat mashqlari;
- loyiha asosidagi og‘zaki taqdimotlar.

Semestr boshida pre-test, yakunida esa post-test o‘tkazildi. Kuzatuvlar va intervyular esa tadqiqot davomida muntazam ravishda tashkil qilindi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish

Miqdoriy ma’lumotlar tavsifiy statistika va juft tanlanmalar uchun t-test yordamida tahlil qilindi. Sifat ma’lumotlari esa tematik tahlil asosida guruhlashtirildi va sharhlandi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari speaking mashg‘ulotlarining lisoniy kompetensiya rivojiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatganligini aniqladi. Talabalarning o‘rtacha speaking natijalari 64,2 balldan 81,5 ballgacha oshdi. Ayniqsa, lug‘at boyligi, grammatik aniqlik va talaffuz ko‘rsatkichlarida sezilarli o‘sish kuzatildi.

Muloqot kompetensiyasiga oid natijalar ham ijobiy bo‘ldi. Kuzatuvlar davomida talabalar o‘rtasidagi o‘zaro muloqot faolligi oshgani, fikr bildirish va suhbatni davom ettirish ko‘nikmalari yaxshilangani aniqlandi. Talabalar kommunikativ vaziyatlarda mos til vositalarini tanlash va suhbatdosh fikriga javob qaytarish borasida ham yuqori natijalarni namoyish etdilar.

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra:

- talabalarning 89 foizi speaking mashg‘ulotlari nutqiy ko‘nikmalarini yaxshilaganligini bildirdi;
- 84 foizi muloqot qilishdagi ishonchi ortganini ta’kidladi;
- 81 foizi debat va munozaralarni eng foydali faoliyat sifatida baholadi.

Intervyular davomida talabalar speaking mashg‘ulotlari ularga erkin fikr bildirish, auditoriya oldida chiqish qilish va kommunikativ muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berganligini qayd etdilar.

MUHOKAMA

Olingan natijalar speaking darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. Speaking faoliyatlari orqali talabalar nazariy bilimlarni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Natijalar kommunikativ til o‘qitish nazariyasi bilan hamohang bo‘lib, muloqotga asoslangan mashg‘ulotlar til o‘zlashtirish jarayonini samaraliroq tashkil etishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, debatlar va rolli o‘yinlar talabalarni faol nutqiy faoliyatga jalb etishi, kommunikativ strategiyalarni shakllantirishi va muloqot jarayonida mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatishi bilan ajralib turdi.

Shuningdek, speaking mashg‘ulotlari talabalarning kasbiy tayyorgarligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Kelajakda ular o‘qituvchi sifatida darsni samarali olib borish, o‘quvchilar bilan muloqot qilish va kommunikativ muhit yaratish uchun zarur ko‘nikmalarni egalladilar.

XULOSA

Tadqiqot natijalari speaking darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lisoniy va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Muntazam speaking mashg‘ulotlari talabalarning nutq ravonligi, grammatik aniqligi, lug‘at boyligi va talaffuzini yaxshilash bilan bir qatorda, ularning muloqot qilish, fikr almashish, tinglash va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida speaking darslariga ajratiladigan amaliy mashg‘ulotlar hajmini oshirish, interaktiv metodlardan keng foydalanish hamda real kommunikativ vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir. Kelgusidagi tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishning speaking mashg‘ulotlari samaradorligiga ta’sirini o‘rganish istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Brown, H. D. (2007). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy* (3rd ed.). Pearson Education.

2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.

3. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press.

4. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In J. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Harmondsworth: Penguin.

5. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking*. New York: Routledge.

6. Richards, J. C. (2008). *Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice*. Cambridge University Press.

7. Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Harlow: Pearson Longman.